

Rozgonyi Ivett

Neurodiverzitás a filmvászonon. Az autizmus filmes reprezentációja

„A művészet feladata, hogy feltárja és megmutassa, mi a közös bennünk azokkal az emberekkel, akik előttünk éltek, és azokkal az emberekkel, akik ma a valóság más részén élnek, mint mi.” – Stefan Jarl (Widerberg, 2016)

A Lumière fivérek első filmvetítésén 1895-ben, még csak szórakoztató, új találmánynak tekintették a mozgóképet, a későbbiekben jelentősége nőtt és kibővült (Lénárt, 2024). Eleinte az alsóbb néprétegek szórakozásaként tekintettek rá, napjainkban már önálló művészeti ág. A korai filmteoretikus, Ricciotto Canudo már 1911-ben „hetedik művészetként” hivatkozott a filmre, mely az építészet, a szobrászat, a festészet, a zene, a tánc és a költészet összeolvadásaként született meg (Canudo, 1961). Canudo életművének jelentősége az, hogy korán felismerte a még kezdetleges technikájú filmben a jövő művészetét (Ábel, 1971).

A mozgókép feltalálása óta óvatos becslések szerint is több millió film készült a világon, és ez a szám napjainkban is folyamatosan nő. Ehhez képest igen kevésben kap központi szerepet az autizmus, de ahogy egyre több embert diagnosztizálnak autizmus spektrum zavarral (1. táblázat), az erről szóló, illetve a témát érintő filmes alkotások száma is egyre növekvő tempóban gyarapszik.

Tartományok	Kritérium: hiány	Példák
A. Folyamatos hiányosságok a társas kommunikációban és a társas interakcióban több kontextusban (mindhárom tünetnek jelen kell lennie ebben a tartományban)	1. Társas és érzelmi kölcsönösség	Abnormális társas megközelítés és a normális „oda-vissza” beszélgetés kudarca; az érdeklődések, érzelmek vagy érzelmek megosztásának csökkenése; a társas interakciók kezdeményezésének vagy reagálásának kudarca

Tartományok	Kritérium: hiány	Példák
	2. Társas interakciókban használt verbális és nonverbális kommunikáció	Gyengén integrált verbális és nonverbális kommunikáció; a szemkontaktus és a testbeszéd rendellenességei vagy a gesztusok megértésének és használatának hiánya; az arckifejezések és a nonverbális kommunikáció teljes hiánya
	3. Társas kapcsolatok kialakítása, fenntartása és megértése	Nehézségek a viselkedés különböző társadalmi kontextusokhoz való igazításában; nehézségek a képzeletbeli játék megosztásában vagy a barátkozásban; a társak iránti érdeklődés hiánya
B. Korlátozott, ismétlődő viselkedésminták, érdeklődési körök vagy tevékenységek, amelyek az alábbiak közül legalább kettőben megnyilvánulnak, jelenleg vagy a múltban; a négy tünet közül kettőnek jelen kell lennie	1. Sztereotip, repetitív mozgások, tárgyhasználat vagy beszéd	Egyszerű motoros sztereotípiák, játékok sorba állítása vagy tárgyak felforgatása, echolalia, egyedi kifejezések
	2. Szélsőséges ragaszkodás, a rutinokhoz, rituális cselekvési mintázatok vagy verbális és nonverbális viselkedéshez való rugalmatlan ragaszkodás	Extrém szorongás apró változtatások miatt, átmenetek nehézségei, merev gondolkodási minták, üdvözlési rituálék, ugyanazt az utat követi, vagy minden nap enni kell vmit
	3. Erősen korlátozott, rögzült érdeklődési területek (vagy tárgyak), amelyek intenzitása vagy fókusza abnormális	Erős kötődés szokatlan tárgyakhoz vagy azokkal való foglalkozás, túlzottan körülhatárolt vagy kitartó érdeklődés
	4. Hiper- vagy hiporeaktivitás szenzoros ingerekre,	Látszólagos közömbösség a fájdalom/hőmérséklet iránt, bizonyos hangokra vagy textúrákra

Tartományok	Kritérium: hiány	Példák
	vagy fokozott érdeklődés ilyen ingerek iránt	adott nemkívánatos reakciók, tárgyak túlzott szaglása vagy érintése, a fények vagy mozgások vizuális elbűvölése

1. táblázat Az autizmus spektrum zavar DSM-5 (APA, 2013) kritériumai (Hyman, Levy, & Myers, 2020, 5.)

Tanulmányomban megpróbáltam összegyűjteni a témával foglalkozó alkotásokat, és megvizsgálni az autizmus megjelenítésének módjait, sajátosságait. A gyűjtésem természetesen nem teljes, emellett folyamatosan készülnek is az autizmust bemutató vagy felhasználó művek. Az autizmussal élők világa szokatlan, gyakran érthetetlen mások számára – ez sok forgatókönyvíró, filmrendezőt meghihletett már.

Az összegyűjtött 122 filmet vagy sorozatot (0. melléklet) időrendbe állítva jól látható, hogy az első mű megjelenésétől kezdve (1950), fél évszázad alatt összesen 18 művet találtam, de az ezredforduló után egy évtized sem kellett ugyanennyi alkotáshoz, később pedig akár 2-3 év alatt is többet készítettek ennél. A másik, első ránézésre szembeütő adat a műfajnál figyelhető meg, ugyanis több mint felük dráma, nagyjából negyedük pedig dokumentumfilm, a többi műfaj képviselői ehhez képest csekély számban jelennek meg (vígjáték, thriller, akciófilm). Találhatunk közöttük játékfilmeket, érzékenyítő és animációs rövidfilmeket egyaránt, a közelmúltban pedig több sorozat is született, ami valamilyen módon érintette a témát.

Az autizmus jellemzőit magukon hordozó esetek már a pszichiátriai diagnózis megalkotását megelőzően is ismertek voltak. Ezek a különböző kultúrákban egyszerre váltottak ki meghökkenést és csodálatot. Számos történetben elvarázsoltsággal tekintettek rájuk. Ismert közülük Assisi Szent Ferenc követője, *Boróka testvér*, aki a társasági helyzeteket rendre félreértelmezte, ártatlanul naiv volt, mindenféle szociális intuíciónak a hiányában, magatartása autisztikus vonásokat mutatott (Wing, 1996).

Assisi Ferenc kis virágai (Fioretti di San Francesco) a neve az Assisi Ferenc és társai életéről szóló népi legendák klasszikus gyűjteményének. A gyűjtemény fő részét egy ismeretlen tizennegyedik századi szerzetes fordította olaszra egy nagyobb latin műből, az *Actus B. Francisci et Sociorum Ejus*ból, amelyet Ugolino Brunforténak tulajdonítottak. A négy függelék egyike Boróka életéről szól (Robinson, 1908).

A Szent Ferenc kis virágaiban (Fioretti di San Francesco) szereplő Borókának (más néven Ginepro, Juniperusz) több történet is illusztrálja nagylelkűségét és egyszerűségét. Ezek közül talán a leghíresebb a disznólábak története (Chesterton, 1980). Amikor meglátogatott egy szegény embert, aki beteg volt, Boróka megkérdezte, tud-e valami szolgálatot tenni a férfinak. A férfi azt mondta Borókának, hogy disznólábakat enne, ezért Boróka elszaladt a mezőre/erdőre, egy disznónak levágta a lábát, és megfőzte az ételt a férfinak. Amikor a disznó gazdája ezt megtudta, nagyon feldühödött a szerzetesekre. Ferenc szemrehányást tett Borókának, és megparancsolta neki, hogy kérjen bocsánatot a disznó gazdájától, és tegye jóvá. Boróka nem értette, miért kell egy ilyen jótékony cselekedeten felháborodnia a gazdának. Amikor a férfi

haraggal reagált, Boróka félreértette, ezért egyszerűen nagy buzgalommal megismételte a történeteket. Majd megölelte, és könnyögött a gazdának, hogy jótékonyaságból adja oda a disznó maradékát. Ezen a tulajdonos szíve is megenyhült, és odaadta Borókának, aztán a testvéreknek is megbocsátott. Boróka és a disznólábak történetét Roberto Rossellini *Francesco, giullare di Dio – Szent Ferenc, Isten követe* (1950) című filmje is ábrázolta.

Egy másik híres eset az *aveyroni fiúról*, Viktorról szól, akit egy Jean-Marc Gaspard Itard (1775-1838) nevű orvos vett magához a 18. század végén, majd tanulmányozta a viselkedését (Simó, 2006; Waltz, 2023). Viktor klasszikus értelemben vett autista lehetett. Erről szól *A kis vadember – L'enfant Sauvage* (Truffaut, 1970) című film.

A kifejezetten gyerekeknek szóló filmek kategóriájában szinte egyedülálló a *Szezám utca – Sesame Street* című sorozat egy 2017-es epizódja (Cohen & Diego, 2017), ahol az ismert és népszerű karakterek a legnagyobb természetességgel festenek és játszanak egy autista kislánnyal, Júliával, és egymás után találkozunk azokkal a szituációkkal, amikor másképp, a többiek számára furcsán reagál a kislány. A szereplők nagyon nyitottan és türelmesen kezelik a helyzeteket, és folyamatosan elmagyarázzák a Nagy Madárnak (és rajta keresztül a nézőnek), hogy mi történik, hogyan gondolkodik és érez Júlia, miért viselkedik másképp, ugyanakkor elfogadóak vele és örömmel veszik az eltérő látásmódjából fakadó, újszerű ötleteit. Júlia a sorozat részévé vált és későbbi epizódokban is megjelent, újabb és újabb történetekben kapott szerepet.

Az autizmus spektrum zavar médiaábrázolását vizsgálva, Júlia bemutatkozó epizódját vette górcső alá Sallyann Ficarrotta (2018), mégpedig a Childhood Autism Rating Scale (CARS) alkalmazásával kvantitatívan értékelve a karakter megjelenítését. Tézisében felhívja a figyelmet arra, hogy az autizmus spektrum zavar ugyan pszichiátriai diagnosztikus kategória, ugyanakkor az autizmussal élők egy különálló társadalmi csoportot is alkotnak. Továbbá, mivel nem tudnak hangot adni a megjelenítésükkel kapcsolatos véleményüknek, a médiának óriási felelőssége van abban, hogy az autizmus ábrázolása a lehető legjobban illeszkedjen a valós képhez. Kiemeli jó példaként a *Szezám utcából* (Sesame Street, 2015 és 2017) Júlia karakterét, aki a korábban vizsgált tartalmakhoz képest sokkal kevesebb stigmatizáló jegyet kapott, és sokkal reálisabb az állapot bemutatása. A *Szezám utca* alkotói kiemelt figyelmet fordítottak a témára, egy konkrét érzékenyítő, edukációs részt építettek rá „Szezám utca és az autizmus” címmel. Júlia karakterét és az epizód tartalmát kiterjedt kutatásokra, szakértők ajánlásaira alapozták. Még autista szervezetekkel is együttműködtek annak eldöntésében, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkezzen Júlia, és hogyan lehet a leginkább közvetlenné tenni, szemléletesen bemutatni az autizmust minden gyerek számára (Ficarrotta, 2018; Stahl, 2017). Az alkotókkal készített riportjában Stahl (2017) kiemeli, hogy Júlia szerepét *Stacey Gordon* formálta meg bábjátékával, akinek a fia autista. A riportban ő is nyilatkozott a filmről: „Ha a fiam barátai a televízióban láttak volna olyan helyzeteket, viselkedéseket, melyeket később az osztályteremben is megtapasztaltak, akkor talán nem ijedtek volna meg a fiamtól. Lehet, hogy nem aggódtak volna, amikor sírt. Tudták volna, hogy ő másképp játszik, és ez rendben van.”

A jó példa ellenére az autizmus spektrum zavar ábrázolása a filmekben gyakran túlzó és hamis képet mutat (Belcher & Maich, 2014; Conn & Bhugra, 2011; Garner, Jones, & Harwood, 2015). Az egyik ilyen túlzás, amikor zseniként (savant-szindróma) ábrázolják őket.

Klasszikus vonatkoztatási pontként említhetjük az *Esőember – Rain Man* című filmet (Levinson, 1988). Okkal, hiszen a Barry Levinson által rendezett dráma volt az első hollywoodi szuperprodukció, amely az autizmust állította a középpontjába, és emberek százmillióinak mutatta meg azt a világot, amiről addig szinte csak a közvetlenül érintettek tudtak. Ugyanakkor a bírálói éppen azt hozzák fel ellene, hogy egy bizonyos típusú – savant – autistát ábrázolt, ezért rengeteg ember gondolja tévesen azóta is, hogy minden autista zseni. Mindazonáltal a szakértők bevonásával készített mű nagyon pontos és részletes képet fest az autizmus számos aspektusáról, miközben elmeséli Charlie és autista testvére, Raymond történetét. Ray karakterét egy valódi autista savant, Kim Peek ihlette, a megformálásáért pedig Oscar-díjat kapott Dustin Hoffman (a film további hármát és számos egyéb díjat). Így nem csoda, hogy a vásznon látott jelenetek az autizmussal élő ember mindennapjairól, viselkedésbeli sajátosságairól, szokásairól és különleges képességeiről a nézők számára azt jelentették: ilyen az autizmus. Ray ugyanis egy számoló zseni. Az autizmust a filmek többsége kuriózumként ábrázolja, tanulságos leckét nyújtva a neurotipikus főszereplő számára (Törnvall, 2024). Ebben a filmben Charlie empátikusabbá válik Raymond hatására.

A *savant-szindróma* a széles körben elterjedt megnevezés, amit Treffert (1988; 2009) javasolt: olyan idegrendszeri fejlődési rendellenességet, mentális retardációt, illetve agyi károsodás következtében létrejövő állapotot ír le ezzel a fogalommal, ahol az egyén egy vagy több területen átlag fölötti, különleges tehetséggel rendelkezik, mindamellett, hogy általános képességei korlátozottak maradnak. A savant-szindrómát az autizmus jelenleg érvényben lévő diagnózisához hasonlóan egy spektrumon értelmezi. Így a különleges rész képességeken keresztül, a *tehetséges savantokon* át (egy területen kiemelkedően tehetséges, míg más területeken sérült), egészen a zseni savantokig terjed a skála.

Hughes és munkatársai (2018) a savant-szindróma autizmusban megjelenő kognitív- és viselkedésprofilját határozták meg. Különösen jellemzőnek találták a *fokozott szenzoros érzékenységet*, az *obszesszív viselkedést*, a *technikai/térbeli képességek* meglétét, és a *rendszerzés igényét*. A savantoknál megfigyelt készségek messze meghaladták a saját intellektuális működésük vagy fejlettségük általános szintjét. A savant-szindróma ugyan nem kizárólag az autizmusnál fordul elő, mégis létezik egyfajta együttjárás, mely az autista egyének 37%-ánál jelentkezett Howlin és mtsai. 2009-es kutatási eredményei szerint (Hughes, és mtsai., 2018).

Treffert (2010) tanulmányában öt megjelenési területet ír le a savant-szindrómára: művészet, zene, naptárszámítás, számolás, mechanikai és téri képességek. A művészi tehetség elsősorban rajzolásban, festésben, szobrok készítésében jelenik meg. A savantok általában már nagyon fiatal korban rátalálnak a kifejezési formára, s igen nagy számban hoznak létre alkotásokat.

Mivel az autizmus megjelenési formája nagyon változatos lehet, ezért lényeges a diagnózison kívül az is, hogy kezelője ismerje páciense egész életét. Az autista betegek közül többen is reagálnak egy másik személytől jövő megkülönböztető figyelemre. A beteg autista vonásai és egyéb jellemzői között is változatos, bonyolult kölcsönhatások lehetnek. „Átsugározhat a pusztuláson, a tehetség nyilvánvalóan izolálódott elméjük és személyiségük többi részétől és valamilyen szenvedélyes, intenzíven beszűkült érdeklődés formájában – savant-szindrómaként – maradt fenn” (Sacks, 2004, 271).

A savant-szindrómát valódiságában az *In the Realms of the Unreal* (2004) című dokumentumfilm mutatja be Jessica Yu rendezésében (Yu, 2004). Talán az egyik leghíresebb autista art brut művész, Henry Darger (1892-1973) életét és alkotásait láthatjuk, akinek hatalmas munkássága egyedülálló és bizarr egyszerre (MacGregor, 2002; Gomez, 2009). Csak halála után látott napvilágot az a 15145 oldalnyi illusztrált történet, amely a film címéül is szolgált, és kidolgozottsága, koherenciája legalább olyan különleges, mint azok a technikák, amelyeket használt. Darger életéről már könyv is készült, az autizmus diagnózisát pedig csak évtizedekkel halála után állapította meg MacGregor (2002). Egész életében gyűjtötte az elveszett gyerekekről szóló cikkeket, többek között gyerekrablásokról és gyilkosságokról szóló történeteket, amelyeket átalakított a saját megírt történetében (Rhodes, 2000). Alkotásai között találhatunk még 300 kollázs és vízfesték képet is, melyekkel illusztrálta a történetét. Nyolcvanhét hatalmas vízfestmény is volt közöttük, némelyik három méter hosszú. Ezek „bármennyire is borzalmasak voltak, tartalmukban mégis egy – olyanfajta bájt és finomságot mutatnak, ami az írásos műveiből hiányzik” (Maizels, 2010, 104). A Darger életéről készült film abban is kiemelkedik a többi közül, hogy az értékek megőrzése mellett igyekszik egy teljes életet bemutatni, és ehhez hiteles, valódi forrásokat használ.

Ficarrotta (2018) korábban említett tézisében a filmekben szereplő autista karaktereket négy csoportba sorolja. Az egyik csoport a *varázslatos savantoké*, a második a *különc vagy mókás karaktereké*, a harmadik a *nem diagnosztizáltak vagy nem címkézettek* csoportja, míg a negyedik a *valóságos portrék*, ábrázolások kategóriája. A *varázslatos savant* kategóriába sorolható az *Érintés* (Touch, 2012) című amerikai misztikus sorozat (Cheylov, 2012-2013), melyben a főhős a matematika törvényeinek használatával különböző embereket határoz meg, akiknek kapcsolatba kellene lépniük egymással, ártó vagy segítő szándékkal. A második, *mókás* kategóriára jó példa a *Hóbortos szerelem* (2006) – *Mozart and the Whale*, Petter Naess rendezésében (Naess, 2006). A főszereplő Donald egy autista taxisofőr, aki imád számolni és imádja a madarakat is. Egy autistákat segítő csoportban találkozik Isabelle. Nehezen tudják kifejezni érzéseiket egymás iránt, kapcsolatuk olykor tragikus, olykor komikus fordulatot vesz. A *nem diagnosztizáltak* csoportjába sorolható a *Fíú a Marsról* (Martian Child, 2007), amelyben a megözvegyült sci-fi író örökbe fogad egy kisfiút, aki azt állítja, hogy a Marsról jött (Meyjes, 2007). Realisztikus ábrázolást láthatunk a *Temple Grandin* (Jackson, 2010) című életrajzi drámában, vagy a *George* (Corra & Weinbren, 2000) című dokumentumfilmben. Ez utóbbinak egyik rendezője Henry Corra, aki 1995 nyarán a születésnapjára adott egy kamerát a 12 éves autista fiának azzal a céllal, hogy az dokumentálja a saját életét.

Ebből született a film, melynek érdekessége, hogy apa és fia párhuzamosan forgattak. A film készítői az érzékelés természetének vizsgálatát helyezték a középpontba.

Ahogy előre haladunk az időben, jól látható, hogy a *külső nézőpontból*, ami elsősorban a *magatartásbeli, kommunikációs* megfigyeléseket tükrözte, a fókusz átkerült a *belső élményekre, tartalmakra*, megfigyelésekre. Ugyanakkor az is feltűnik, hogy napjainkban egyre inkább *edukációs* jellegű, *érzékenyítő, széles tömegeket megmozgató* filmeket gyártanak, s ezek az alkotások rendkívül erős érzelmeket képesek kiváltani.

Az animációs rövidfilmekben is megjelent ez a téma, a Pixar SparkShorts nevű speciális sorozatának két epizódja is ezzel foglalkozik. Az egyik a *Float* (Rubio, 2019), melynek rendezője, Bobby Rubio a saját valós történetét jelenítette meg. A mindössze hétperces mű azt mutatja be, hogy egy apa hogyan tanulja meg elfogadni autizmussal élő fia másságát. A kisfilmben a fiú repülni tud, de ezt mindenki nagyon furcsának és ijesztőnek látja. Ezért az apa megpróbálja eltitkolni fia képességét, „normálisnak” mutatni a gyereket, és amikor ez nem sikerül, dühös lesz, leszabályozza a fiút. A kisfilm összességében a másság elfogadására serkent, a társadalomnak való túlzott megfelelni akarás káros hatását mutatja be.

A másik a *Loop* (Milsom, 2020), amely egy fiú és egy autista lány kapcsolatáról szól. Egy nyári táborban játszódnak, ahol a gyerekek egy kenuba kerülnek. A lány nem beszél, szenzorosan túlérzékeny. Kettejük ismerkedéséről, egymás elfogadásáról szól a történet. A lány a telefonján lévő alkalmazást használva, egy rövid dallamot ismételtet, ezzel igyekszik kifejezni az akarát is. Repetitív viselkedésére utal a film címe: *Hurok*. Ez a film is a másság, jelen esetben az autizmus elfogadását segíti, az autizmust különleges szemszögből mutatja be. Fontos üzenete, hogy mindenkit emberként kezeljünk. Érdekessége, hogy az autista lány karakterének szinkronhangját egy valódi autista lány, Miranda adja.

Ezeknek a kisfilmeknek a jelentőségét az érzékenyítésben, minden korosztályhoz való eljutásban látom.

A filmekben az autizmus gyakran drámaként jelenik meg. Az ábrázolt személyek elsősorban az Asperger-szindrómát (magasan működő autizmus – korábban használt diagnosztikus kategória) mutatják be, sokkal ritkábban jelennek meg a spektrum másik végén lévő személyek (Belcher & Maich, 2014; Conn & Bhugra, 2011; Garner, Jones, & Harwood, 2015). Az Asperger-szindrómával élők képesek élményeikről, belső állapotaikról, érzéseikről beszámolni, míg a spektrum alsó részén elhelyezkedők nem vagy sokkal kevésbé. Náluk „létezik öntudat és bizonyos szintű introspekciós és önbeszámoló képesség” (Sacks, 2004, 268).

Gyakran megjelenik az autizmus kapcsán az intellektuális képességzavartól (korábban értelmi fogyatékoságtól) való elkülönítés problémája. Matson és Shoemaker (2009) felhívták a figyelmet arra, hogy az autizmussal élők 50-70%-a értelmi fogyatékos is. Ha mindkét zavar fennáll, a sztereotip tünetek, önsértő és agresszív viselkedések súlyosabb mértékben jelentkeznek, és a fejlődés során a nyelvi késés is jellemzőbb (Matsin & Nebel-Schwalm, 2007). Ugyanakkor Shattuck 2006-ban kutatásában azt találta, hogy az autizmus spektrum zavar diagnózisok arányának

növekedésével az intellektuális képességzavarban szenvedők diagnózisának aránya csökkent (Matson & Shoemaker, 2009). Crespi (2016) az autizmust a magas, ugyanakkor egyenetlen intelligenciához kapcsolta genetikai összefüggéseket keresve. Kiemelte azt is, hogy a használt intelligencia tesztek nem alkalmasak az autizmusban történő használatra, ezt meg is indokolta a szokatlan, autonóm gondolkodásmóddal, ami az autizmusra jellemző. Míg korábban csak 25–30 százalékra becsülték az értelmi fogyatékosággal nem társuló autizmus gyakoriságát, addig mára a kutatások azt igazolták, hogy igazából azok vannak többségben (kb. 50–60%), akiknek az intellektusa ép (EMMI, 2020).

A spektrum alacsonyabban funkcionáló végén bemutatott karakterről szól az egyik jelentős francia mozifilm, a *Különleges életek* – Hors normes (Nakache & Toledano, 2019), ami nem csupán az autizmus bemutatásában jeleskedik, hanem azokat a segítők is görcső alá veszi, akik értük, velük dolgoznak. A film kapcsán Oravec Lizankával (autizmussal élő aktivista és tapasztalati szakértő, a Lélekhely Egyesület alelnöke) készített interjút Rácz Laura Rebecca (2020). Lizanka a film pozitívumaként emeli ki, hogy jól bemutatja az autistákat ellátó rendszer hiányosságait is. Hazánkra is igaz, hogy a súlyos állapotú autista személyek nem kapnak minden esetben megfelelő ellátást. Külön érdemként említi azt is, hogy a filmben szereplő színészek vegyes etnikumúak, ez elősegíti a másság elfogadását. A film főszereplőjét valós személy ihlette, *Stéphane Benhamou* 1996-ban hívta életre a *Le Silence des Justes* (Az igazak csöndje) alapítványt, amely az autizmussal élő gyerekek, serdülők és felnőttek támogatását tűzte ki céljául.

Hazánkban csak a nyolcvanas évek végétől kezdtek létrejönni a megfelelő szakmai szervezetek. Balázs Anna és Gervai Judit kutatási terve szerint alakult meg 1987-ben az *Autizmus Alapítvány*, amely máig jelentős szerepet tölt be a diagnosztikában, terápiában egyaránt. Ezt követően a '90-es években több szakmai csoport is alakult. Magyarországon 2003. március 1-től lett önálló fogyatékosági kategória az autizmus (Bognár, Bíró, & Marossy-Dévai, 2009).

Az autizmus egyre inkább ismert a hétköznapi emberek számára is. Erre utal az is, hogy ritkábbak azok az orvosi (fehérköpenyes) jelenetek, amelyekben egy orvos vagy szakember elmagyarázza, hogy mi az autizmus. Ugyanakkor a filmek nagy részében megjelenik valamiféle bölcs konklúzió is, ami arra utal, hogy az autista főhős milyen tiszta, emberi gondolkodásra, cselekvésre készíti a környezetét, pl.: *Esőember* – Rain Man (Levinson, 1988); *A nevem Khán* – My Name is Khan (Johar, 2010).

Korábban a filmekben néha úgy jelent meg az autizmus, mintha gyógyítható betegség lenne (Törnvall, 2024). Erre egy példa a *Kártyavár* – House of Cards (Lessac, 1993) című film. A főszereplő kislány autizmusa megszűnik, amikor az édesanyja kimutatja iránta a szeretetét. Szerencsére a tájékozottság növekedésével ezek a téves példák eltűntek.

A romantikus és bohókás filmek, mint az *Adam* (Mayer, 2009), vagy a *Mozart and the Whale* (Naess, 2006) mutatják be a legkevésbé hitelesen az autizmust, mivel itt egy-egy vicces, különc személyiségként jelennek meg az autizmusban érintett szereplők. Ezen filmek célja legtöbbször a szórakoztatás és csak érintőlegesen, vagy egy-egy szereplő különlegessé tétele miatt használják az autizmust.

Az életrajzi filmek közül kiemelkedik a *Temple Grandin* (Jackson, 2010). A filmet Emmy-díjjal tüntették ki (Törnvall, 2024). Az egyik leghíresebb autista nő Temple Grandin, aki állatgazdálkodásból doktori fokozatot szerzett, önállóan él és egy egyetemen is tanít. Grandin önéletrajzi írásaiban olyan elbeszélés-hézagokat, témaváltásokat találunk, amelyek jellemzőek az autisták gondolkodására. A megszokottól eltérően, képes részletes emlékek felidézésére is egészen fiatalokból. Nagyon szemléletesen érzékelteti írásaiban azt, hogy mennyire más egy autista gyerekkel a világ, mennyi sajátos viselkedéssel kell szembenézniük a családtagoknak. Beszámol arról, ahogyan anyja karjában félévesen megmerevedett, illetve tízhónaposan karmolászta őt. Később is többször kapott dührohamot és sokszor erőszakosan viselkedett. Koncentrálóképesége viszont kiemelkedő mértékűvé fejlődött. Képes az állatok fájdalmának átérésére, tehát megért fizikai, fiziológiai jelenségeket, de az emberek mentális állapotával és nézőpontjával képtelen azonosulni. Világosan látja hiányosságait, ugyanakkor az autizmusából származó előnyöket is értékeli (Sacks, 2004). Grandin nagyon sok hasonlóságot lát abban, „ahogyan az emberek az állatokat kezelik, és ahogyan a fogyatékkal élőkkel bánnak” *savant-szindróma* a széles körben elterjedt megnevezés, amit Treffert (1988; 2009) javasolt: olyan idegrendszeri fejlődési rendellenességet, mentális retardációt, illetve agyi károsodás következtében létrejövő állapotot ír le ezzel a fogalommal, ahol az egyén egy vagy több területen átlag fölötti, különleges tehetséggel rendelkezik, mindamelllett, hogy általános képességei korlátozottak maradnak. A savant-szindrómát az autizmus jelenleg érvényben lévő diagnózisához hasonlóan egy spektrumon értelmezi. Így a különleges részképességeken keresztül, a *tehetséges savantokon* át (egy területen kiemelkedően tehetséges, míg más területeken sérült), egészen a zseni savantokig terjed a skála (Sacks, 2004, 301. A tapasztaltak feldühítik, ezért sokat foglalkozik a lehetséges reformokkal. Munkájában „a legbonyolultabb berendezéseket is képes fejben megtervezni, a rendszer minden egyes komponensét vizualizálja, egymás mellé helyezi a változatokat, és különböző szögekből, közlől-távólról szemügyre veszi őket. Amikor a terv elkészült, akkor lefuttat egy szimulációt a fejében – vagyis elképzei az egész üzem működés közben” (Sacks, 2004, 304). Temple az autista gondolkodást három kategóriára osztja: a képekben, a mintázatokban, és a szavakban és tényekben gondolkodókera (Törnvall, 2024). Mindezzel az autizmus spektrum zavarral élőkön kíván segíteni, hogy mások is megtalálhassák az erősségeiket.

Igaz történetet dolgoz fel a *Thomas után – After Thomas* (Shore, 2006) című angol dráma, amely egy autista kisfiúról, szülei küzdelméről és egy kutyáról szól. A film elején az anya szempontjából látjuk a szenvedést és küzdelmet, amit a gyermek, Kyle megnyugtatósáért vív egy cipővásárlás alkalmával. Megjelenik a környezet bírálata a fiú hisztijét látva: „Undorító!” Amire az anya válasza: „Arra gondol, hogy undorító, ahogy megbámulnak egy autista gyereket?! Valóban undorító!” Az anya a belső küzdelmét is megfogalmazza: „Ha lenne valami életem! [...] Minden időmet egy gyerekkel tölthetem! [...] És a szeretet, ami bennem van!?” Zavarja, hogy kevés visszajelzést, szeretetet kap gyermekétől. A film remekül mutatja be a kisfiú állandósághoz való ragaszkodását, repetitív viselkedését. A gyerek a Thomas mesét nézve nyugszik meg. A film egyik fontos jellemzője, hogy a családtagok nézőpontjait

váltakoztatva mutatja be. Az apa is érzelmi hiányokkal küzd: „Szinte soha nem vagyunk együtt, meg sem érinthetlek.” – amire a feleség válasza az, hogy kimerült. Érezhető, hogy állandó a feszültség. A házaspár felteszi a kérdést, hogy „mi történt velünk?”, amire a válasz, hogy: „Kyle történt.” A film egyik különleges pillanata, amikor a család lakóhelyétől 160 km-re működő intézményben egy olyan elhivatott tanárt találnak, aki megértéssel és magyarázatokkal szolgál a szülőknek, és lehetőséget ad arra, hogy ők is éljék az életüket. A tanár elmagyarázza a szülőknek, hogy az autizmussal élő gyerekek „a mániákat használják ki”, „mindegyik boldog a saját kis világában”. Az anyukának nehezen megy, hogy fiát a hétköznapiokon a bentlakásos iskolában hagyja. A nagymama javaslatára a szülők megpróbálkoznak egy kiskutyával, hátha jó hatással lesz a fiukra. A kiválasztott kölyköt Thomasnak nevezik el, s Kyle őt beengedi a világába, megtanulja kifejezni az érzelmeit. A film jó példája az állatasszisztált terápia pozitív hatásának is.

Az érzékenyítő filmek és az autizmust teljességében is megmutatni kívánó alkotások elsősorban az utóbbi évtizedre jellemzőek. Hazai filmek közül ezen a területen kiemelkedő a *Jégszekrénybe zárva* (2015), Csabai Kristóf dokumentumfilmje az autizmusról. A film készítői *Oravec Lizankát* is megszólaltatják. Lizanka hangsúlyozza, milyen gyakori tévhit, hogy minden autizmussal élő vagy értelmi fogyatékos, vagy zseni valamiben.

Dicső Dániel rendezte ugyanebben az évben a *Sorsfordító* (2015) érzékenyítő magyar kisfilmet. A film célja, hogy megértő, elfogadó gyerekközösségek alakuljanak, és „akadálymentes társadalom” jöjjön létre. Egy autista fiú közösségben való működéséről, viszonyulásairól szól a film, egyfajta motivációként szolgál az értékeket fókuszba állító szemléletváltáshoz.

A *How to Dance in Ohio* – Hogyan táncoljunk Ohióban (Shiva, 2015) című dokumentumfilm egy olyan autizmussal élő diákcsoport történetét meséli el, akik a tavaszi ünnepségre készülnek. Felkészülésük során gyakorolják szociális készségeiket, táncolnak. A filmet később egy Broadway-színművé adaptálták (2023-2024 között) (New York Film Academy, 2024).

Ide sorolhatjuk a *Tabukról tabuk nélkül* (Pálinkás, 2016) magyar dokumentumfilm-sorozat autizmussal foglalkozó epizódját is. A sorozat rendezője *Pálinkás Norbert*, házigazdája pedig a Magyar Filmkritikusok Díjával elismert *Thuróczy Szabolcs*. Az autizmussal foglalkozó részről a műsorvezető így nyilatkozott: „Számomra ennek a sorozatnak az a célja, hogy olyan témákra hívjuk fel a figyelmet, amikről azért nem beszélünk, mert félünk tőlük. Pedig, ha beszélünk róluk, akkor a félelem is megszűnik vagy legalábbis csökken, sőt akár átfordulhat egyfajta nyitottságba, érdeklődésbe is” (Sárosi, 2019). A dokumentumfilmben Fekete Gy. Viktor és felesége, Bori szerepelnek. Viktor autizmussal él, nyíltan beszél arról, hogy mit élt át a diagnózis előtt és azt követően, hogyan változott az élete, személyisége. Elmondja, hogy: „az összes kapcsolatomból állt, hogy meg akartam felelni.” A diagnózist követően, azt élte meg, „hogy nem vagyok egyedül, ennek van neve!” A példákban látható, hogy az autizmus a magyar alkotókat is egyre inkább foglalkoztatja, s hogy kiváló magyar példákat is találunk a téma megfelelő megközelítésére.

Julio Palcio rendezésében láthattuk a *Makayla hangja: Levél a világnak* (2024) című amerikai rövid dokumentumfilmet. Főszereplője egy 14 éves kamaszlány, aki nem tud beszélni, viszont megtanult a betűtábla segítségével kommunikálni. Bepillantást kaphatunk a családtagjai megélésébe, s abba, hogyan próbálják áthidalni a nehézségeket, s hogyan hat rájuk, amikor Makayla a filmben képes velük megosztani rendkívül mély gondolatait: „Nem tudom, hogy éljem meg az örömet! [...] Hogy érezhetek ennyi mindent ekkora csendben! [...] Az érzelmeket nehéz visszafogni, ha elfojtjuk őket, belül szétszednek, de ha csendben vagyunk, muszáj visszatartanunk őket. Nem választhatjuk meg, hogy hogyan szeretnénk kiengedni vagy kifejezni őket. Ezért a mi érzelmeink szokatlan módon törnek elő. Az autizmus miatt sok mindent egyedül kell meg tapasztalnunk.” A dokumentumfilm egyik legmeghatóbb jelenete, amikor Makaylának tanára felteszi azt a kérdést, hogy a kígyók érdekesek-e vagy ijesztőek-e és miért? Erre a lány így válaszol:” Egyszer észrevettem, hogy egy pici kígyó csúszik a földön. Olyan helyen mert létezni, ami nem a hozzá hasonlóknak készült. Egyesek nem törődtek vele, mások féltek tőle, megint mások ostobának tartották, méltatlannak az életre. Kinevették és kigúnyolták. Félelmetes ragadozókká váltak. Saját tévítéletüktől fűtve, véget akartak vetni az életének. A kígyó észrevette a fenyegetést és elrejtőzött. Sebesen mozgott, mint egy villám az éjszakai égen. Oda-vissza csúszkált, mintha követelné, hogy meghallják. Oda-vissza csúszkált és maga is ragadozóvá vált. Gyakran úgy érzem magam, mint az a kígyó. Kicsi és láthatatlan vagyok és néha félnek tőlem. Csendben élek a beszélők világában. Én a betűtáblámmal követelem, hogy meghalljanak. Oda-vissza mozgatom a mutatóujjam, minden egyes szót kibetűzők. Oda-vissza betűzők, eltávolodva a némaságtól, amiben egykor éltem. Hogy ez ijesztő vagy érdekes, azt te döntöd el!”

Enyedi Ildikó rendezésében a *Testről és lélekről* (Enyedi, 2017) nagy nemzetközi sikert aratott, többek között a Berlini Nemzetközi Filmfesztivál Arany Medve díját is megkapta 2017-ben. Remekül érzékelteti azt, hogyan látja egy autista a világot, hogyan ismerkedik a dolgok természetével, milyen váratlan nehézségeket él át például egy szerelmi kapcsolatban. Már a filmben szereplő helyszín kiválasztása is egyfajta sokkot okoz a nézőben, hiszen egy vágóhíd nyers valóságát érzékelhetjük. Nagyon realiztikusan mutatja be az itt folyó munkát, az elmúlást. A fiatal, autizmussal élő minőségellenőr, Marika rezzenéstelen arccal végzi a feladatát. A repetitív cselekedetek, a szabályok, a rend szeretete jellemzi, nehezen kapcsolódik másokhoz, problémát okoz számára az érintés. Szociális helyzetekben rendkívül félénk, visszafogott. A vágóhíd gazdasági igazgatója egy középkorú férfi, Endre, akinek testi fogyatékosága van. Kettejük kapcsolatát mutatja be a film. A két félénk, visszahúzódó főszereplőt az köti össze, hogy ugyanazt álmodják napról napra: mindketten szarvasok egy erdőben, ismerkednek, szeretik, segítik egymást. A film nagyszerűen érzékelteti az érzelmeket és a realitást is. Az érzelmek elsősorban az álmokban, az erdőben, a két szarvas egymásra találásában jelennek meg. A szarvas, mint ősi szimbólum van jelen a filmben, többszintű jelentéssréteggel (Horváth, 2018). Végül a szerelem beteljesedik, de ehhez az autizmusban érintett női főszereplőnek hosszú utat kell bejárnia, meg kell tanulnia érintéseket fogadni és adni. Mintaértékű, hogy a terápia is megjelenik a filmben, még ha csak közvetetten is. Azt

sugallja, hogy érdemes tanácsot kérni, foglalkozni, megérteni a bennünk és másokban zajló folyamatokat.

Dobi (2017) megállapítja, hogy a magyar filmekre jellemző a 2000-es évektől a test hangsúlyosabb ábrázolása, bemutatása. A kritikus ezt az alkotást is a „tapintható” filmek közé sorolja, hiszen az audiovizuális élményen túl a képek és hangok minden érzékszervünkre hatnak. Ez végigfut annak az ábrázolásán is, ahogyan a lány az érintésekhez szoktatja magát plüssök vagy a krumplipüré érzékelésén keresztül.

Az *Autism: Bus Ride* című filmet (2007) egy brit jótékonyági szervezet (National Autistic Society) készítette, abból a célból, hogy bemutassa, hogy a legegyszerűbb dolgok (mint a tömegközlekedés) is milyen félelmetes lehet egy autizmussal élő számára. A filmben a hangokat úgy halljuk, az egész érzékelés úgy jelenik meg, hogy rávilágítson, milyen megterhelő élmény lehet ez.

A sorozatok közül kiemelkedik a *Pingvinanyukák* (Matki pingwinów) című lengyel alkotás (Kochanska & Szelc, 2024). Ennek főszereplője egy sportoló (MMA harcos) anyuka (Kamilla), aki nehezen fogadja el kisfia (Jasek) autizmusát. Idővel a gyermeke agressziójával megküzdeni képtelen anya a Csodás Kikötő nevű speciális iskolába jut el, ahol a kisfiú a Pingvin osztályba kerül. „A mi iskolánk egyszerűen különleges” – mondják neki a filmben, mire az anyuka válasza: „Alig van itt normális gyerek!” A sorozat epizódról-epizódra egyre mélyebb rétegeket tár fel. Megjelenik a környezet reakciója, a családtagok tűrőképességük határán vannak. Bepillantást nyerhetünk más családok életébe, küzdelmeibe is. Jasek diagnózisa az anyukából mély érzelmeket vált ki: „legyengített, tehetetlennek éreztem magam. Nem tudtam elfogadni, hogy tehetetlen vagyok.” A „pingvin anyukák” összefognak és a gyerekeiket együtt segítik, mély barátságok születnek.

A *Több mint normális* – *Atypical* (Seth, 2017-2021) című rendkívül népszerű amerikai sorozatban egy olyan család életébe leshetünk bele, ahol egy magasan funkcionáló autizmussal élő fiú (Sam) az egyik főszereplő. Sam egy okos, gondolkodó fiú, tehetséges a rajzolásban, érzékeny a zajokra, kihívásokkal küzd a szociális helyzetekben. Sam epizódról epizódra egyre önállóbbá válik, udvarolni tanul apjától és barátjától. A film alkotói a jelenkor problémáit, élethelyzeteit jelenítették meg a sorozatban, rendkívül intimen, olykor drámai módon, sok humorral.

Jones, Trott, Gordon és Milne (2023) tanulmányukban éppen ezt a népszerű sorozatot vették górcső alá. Megvizsgálták, hogy az autizmussal élők és családtagjaik az *Atypical* című televíziós sorozatot és annak autista főszereplőjét mennyire látták hitelesnek, illetve a film mennyire segítheti az autizmussal kapcsolatos ismeretek bővítését. A vizsgálatot 77 fővel végezték el, ebből 65 volt autizmussal élő. A résztvevők nagy része a Sam által megformált karaktert hitelesnek látta, a filmet pedig hasznosnak ítélte meg. A résztvevőket a közösségi médián keresztül toborozták, és anonim online kérdőívet alkalmaztak.

Ez a sorozat egy másik kutatásban is felbukkant, amelynek érdekessége, hogy a készítője maga is autizmussal él, és a felmérésbe 29 akadémiai munkatársat vont be, akik mind szintén érintettek az autizmusban (Jones, 2022). A feltett kérdés az volt, hogy milyen filmben/sorozatban/könyvben találkozott az autizmus leghitelesebb

ábrázolásával, és hol a legrosszabbal, válaszolni pedig tetszés szerinti részletességgel lehetett, így lehetőség nyílt a statisztikai elemzés mellett az egyéni meglátások feldolgozására is (sőt a résztvevők csekély száma miatt inkább csak erre volt lehetőség). Az *Atypical* kapcsán az egyik vélemény szerint a sorozat első évada után valószínűleg szakértőkkel konzultálhattak a készítők, mert látványos javulás látszott Sam karakterében: kevésbé sablonos és sokkal összetettebb lett, és a női szereplők is több hangsúlyt kaptak. Az összetett személyiség egyébként az egyik általánosan megfogalmazható elvárása volt a résztvevőknek, mint ahogy a leggyakoribb kritika a sztereotípiák és sablonok, az egydimenziós szereplők használata, akik kelléknek tűnnek, akár csak egy történetzál miatt kerültek a filmbe. Többen megjegyezték, hogy a legtöbb alkotásban az autista karakter egy középosztálybeli fehér férfi. Külön negatívumot jelentett, ha egy autista szereplővel kapcsolatban az a legfontosabb, hogy mennyi problémát, milyen nehézségeket jelent a közeli hozzátartozóknak. A leghitelesebb alkotásoknak pedig azok bizonyultak, amikben az autista szerepeket autizmussal élő színészek játszották (ilyen pl. az *Everything's Gonna Be Okay* (Thomas, 2020-2021) című sorozat, főszerepben Josh Thomas-szal, aki alkotóként és íróként is jegyzi az epizódok jelentős részét, és maga is autista).

Külön kategóriát érdemelnek azok a filmek vagy sorozatok, amelyek úgy szólnak autista személyekről, hogy nem mondják ki a diagnózist – annak ellenére, hogy a karakter egyértelműen (akár hangsúlyozottan) mutatja azokat a jegyeket, amik kétséget kizáróan az autizmusra utalnak. Ezek között is találunk pozitív és negatív példákat egyaránt. Előnye ennek a szituációnak, hogy nem kell az autizmussal kapcsolatos mindennapi nehézségek leküzdésével foglalkozni, nem kell hangsúlyozni a másságot (és ezzel megbélyegezni a szereplőt), egyszerűen egy teljesen hétköznapi – és ezért életszerű – karakter kap autista jellemvonásokat, ahogy a legtöbb autista esetben ez pont így van. Pozitív példaként említik Temperance Brennan karakterét a *Bones – Dr. Csont* (Hanson, 2005-2017) főszerepében. Ezzel szemben a *Big Bang Theory – Agymenők* (Chuck Lorre, 2007-2019) egyik főszereplője, Sheldon Cooper egyértelműen autista jellemzőit arra használták, hogy kigúnyolják és esetében a poénok jelentős része az autista viselkedés, a tünetek kritizálására és kigúnyolására épül, megalázva, nevetségessé téve és kiközösítve őt. A 12 éven át futó sorozat központi eleme volt, hogy a nézők nevéssenek az autista karakteren, amit nyilván nem tehettek volna meg, ha vállalják az autizmus kimondását (Jones, 2022).

Végül az autistákról szóló filmek között egy különlegességet szeretnék bemutatni, egy autista filmkészítőt. Az amerikai *Andy Warhol*-ról (1928–1987) Ian Stewart, a zeneszerző egy előadásában kifejtette, hogy Warhol autizmusban érintett személy volt (James, 2010). Erre utal, hogy kerülte a személyes kapcsolatokat, az állandóságot kereste az öltözködésben, különös szenvedéllyel dolgozott, továbbá a beszédével is problémák voltak. További érdekesség, hogy Warhol a gramofonlemezeit is rögeszmésen játszotta le, a bútorokat és a tárgyakat (például a süteményes edényeket) gyűjtötte. Fiatal felnőttként egy 6 éves gyermek és egy jól képzett művész keverékének nevezték.

Fitzgerald (2005) szerint is Warhol Asperger-szindrómás volt, nem mutatott empátiát az emberek iránt. Motoros ügyetlenség jellemezte és monoton hangon beszélt. Gondolkodási stílusa mechanikus volt, ugyanakkor művészi zseninek

tartották. Fitzgerald azt vizsgálta, hogy mi lehet a kapcsolat az autizmus és a művészet között. Azt találta, hogy az autista művész diffúz identitása és diffúz pszichológiai határai miatt törekszik arra, hogy rendezze összezavarodott identitását, kapcsolatait. A munka az öngyógyítás középpontjában áll. Az enyhébb tüneteket mutató autisták gyakran depressziósak, a művészi munkának pedig antidepresszáns hatása lehet. Emellett az önkifejezés egyik formája is azok számára, akik nehezen boldogulnak a kifejezés egyéb formáival. Éretlen személyiséggel rendelkezhetnek, képesek megőrizni a gyermeki szemléletüket az őket körülvevő világról, ami elősegíti a művészi munkát.

1963-tól kezdve Warhol új műfajokban próbálta ki magát, például a filmben (Klaniczay, 1987). Amatőr színészeket alkalmazott, egyes szituációk hosszadalmas bemutatása került a középpontba. Egyik művében az Empire State Buildingről nyolcórás „mozdulatlan” filmet készített. Több filmje karakter és cselekmény nélküli, ezek monoton hétköznapi cselekedeteket mutatnak be. Ilyenek például a *Haircut* (Hajvágás), *Banana* (Banánevés), *Eat* (Evés), *Drink* (Ivás), *Sleep* (Alvás). A filmek hangulata nyomasztó, ürességet váltanak ki a nézőkből. Ez az egyhangú, repetitív hangulat Warhol szexualitást ábrázoló filmjeiben is megjelenik, pl.: *Kiss* (Csók), *Blowjob* (Szopás). Ez a téma már korábban is foglalkoztatta: gyűjtötte híres emberek meztelen képeit és férfi nemiszervekről készített saját rajzokat. Filmjeiben a szubkultúrákból érkezett botrányosan provokatív, szabados szereplőket Warhol sztárként kezelte.

Warhol alkotásait szándékosan nem vettem bele a felsorolásba, mivel nem az autizmusról szólnak, de kihagyni sem szeretném. Az ő művészete, alkotásai a külön személyiségétől, szexualitásától, exhibicionizmusától áthatottak, nem az átlag autizmusra jellemző jegyeket viselik magukon. Ami viszont az ő munkásságában is nagyon jellemző és megfogható, az a szenvedélyesség, a nagy számban legyártott filmek, és a mozdulatlanság, a pillanat merevsége. Az állandóság, a változatlanság áthatja ezeket a műveket.

Konklúzió

Az összegyűjtött filmek és a klinikai adatok segítségével kirajzolódik, hogy milyen képet festenek az autizmusról ezek az alkotások, illetve mi a valóság, és hogyan alakul a nagyközönség szociális percepciója. Megvizsgáltam, mi az, ami a filmekből plasztikusabbá válik, s mi az, amit nem tudunk meg a segítségükkel.

Összességében elmondható, hogy a filmek jelentősége kiemelkedő ebben a témában. Ez nem csupán a szemléletformálásban jelenik meg, a hozzáállás alakításában is fontos. A legtöbb embernek nagyon felületes ismerete van az autizmusról, ha van egyáltalán. A filmek szerepe az érzékenyítésben is tetten érhető, de a mentálhigiénés és nevelési szempontok jelentősége is kiugró: plasztikusabbá válik általuk a környezet és az érzelmek. A filmek által íze, minősége lesz az autizmusnak. Ez segíti az elfogadást, a megértést, a reszocializációt. Lényeges szempont, hogy az ismeretek széleskörű terjedése a korai felismerést is lehetővé teszi.

A filmek egyik fontos pozitívumának tartom azt, hogy az autista szereplők és környezetük is a legtöbb esetben aktivitást mutat, megoldásokat és illeszkedési lehetőségeket keres. Ehhez olykor terápiát, állatokkal való kapcsolatteremtést vagy szenvedélyes elfoglaltságot találnak – hiszen lehet fejleszteni, erősíteni autonómiájukat és a társadalmi részvételt bátorítani. Lényeges a kommunikáció és a társas képességek fejlesztése, a megjelenő szorongás és stressz leküzdése, megelőzése. Mindez ideális esetben az autizmushoz és az individuális szükségletekhez adaptált környezetben, terápiás keretek között zajlik. Ahogyan egy egészséges személynek, úgy egy autizmussal élő embernek is a megfelelő tevékenység végzése, a munka, az alkotás öngyógyító, egészségmegőrző lehet. Szemben a sok előítélettel, a helyzetet félrevivő reménytelenséggel, érdemes a tényekkel megértőbben foglalkozni. Több film kapcsán elhangzott szakértőktől, kritikusoktól, hogy a savantok bemutatása mennyire káros. Ez vitatható, ugyanis az autizmus egy spektrum, ahogyan valójában a „normál” emberek világa is az, az egészség és a patológia között. A savantok csak jobban közvetítik és érthetőbbé, elfogadhatóbbá, érdekesebbé, figyelemfelkeltőbbé teszik ezt a világot. A savant-szindrómásokkal kapcsolatos kutatások is azt mutatják, hogy az autisták között gyakoribb a savant tehetség előfordulása. Véleményem szerint az autizmus megismerésében nagyon sokat segíthetnek, hiszen kézzelfoghatóbbá, megismerhetőbbé teszik az általuk alkotott világot, művészetet. A filmekben a savantok különös viselkedése, tevékenységük iránti szenvedélyük egyfajta kompenzálásnak is tekinthető, hiszen saját világot alkotnak maguknak. Persze az idegrendszeri fejlődés zavarával valóban számolni kell, ugyanakkor a pszichés változások jelentőségére is érdemes fókuszálni, és a fejlesztési, terápiás lehetőségeket alkalmazni (pl. művészetterápiás módszereket).

A filmek műfaji sokszínűsége egyrészt az emberek ízlésvilágához való illeszkedést is szolgálja, másrészt az alkotók gyakran érintettek a témában, ami az érzékenységet, az érzelmek fokozódását is hozza, miközben a filmkészítés sokszor egy trauma feldolgozása is. Erre utal a filmdrámák gyakorisága.

A filmekben megjelenik az autizmussal történő ütközés vagy szembesülés. A környezet autizmussal történő közvetlen találkozása lehet kétségbeejtő vagy tagadásba torkolló, olykor gyógymódok után kutató is. A filmek segíthetnek megérteni ezt az állapotot, melyben nagyon gyakran a magányosság és az elidegenedés is jelen van. Tanulmányomban azt is vizsgáltam, hogyan jelenik meg az autizmus a filmekben, és milyen a nagyközönség szociális percepciója. Mivel napjainkban a média a legjelentősebb információforrás, ahonnan a nézők az információikat szerzik például a mentális betegségekről és pszichiátriai zavarokról (Cloverdale, Nairn, & Claasen, 2001), ezért kikerülhetetlen a szerepe a közgondolkodás formálásában, a tömegek hozzáállásának alakításában. Nem mindenki rendelkezik személyes tapasztalatokkal az autizmusról (sőt a nagy többség nem), ezért a képernyőn látottak gyakran misztifikáláshoz, a sztereotípiák erősödéséhez vezethetnek (Nordahl-Hansen, Tondervold, & Fletcher-Watson, 2018), különösen, ha az ábrázolás pontatlan vagy torz. Ugyanakkor pozitív jel, hogy egyre több olyan alkotás jelenik meg, mely megfelel az érvényes diagnosztikai kritériumoknak, ezek hitelesebb képet mutatnak, és az általános tudás gazdagításával hozzájárulnak az elfogadás, vagy akár az érzékenyítés fejlesztéséhez.

1. sz. melléklet

<i>eredeti/angol cím</i>	<i>magyar cím</i>	<i>évszám</i>	<i>rendező/alkotó</i>	<i>eredet/műfaj</i>
Francesco, giullare di Dio	Szent Ferenc, Isten követe	1950	Roberto Rossellini	életrajzi dráma
Run Wild, Run Free		1969	Richard C. Sarafian	brit gyerekdráma
L'enfant Sauvage	A kis vadember	1970	Francois Truffaut	fekete-fehér francia dráma
Being There	Isten hozta, Mr...	1979	Hal Ashby	nyugatnémet-amerikai komédia, dráma
The Boy Who Could Fly	Repül a haverom	1986	Nick Castle	amerikai romantikus dráma
Rain Man	Esőember	1988	Barry Levinson	amerikai dráma
Little Man Tate	Más, mint a többiek	1991	Jodie Foster	amerikai filmdráma
Of Mice and Men	Egerek és emberek	1992	Gary Sinise	amerikai filmdráma
What's Eating Gilbert Grape		1993	Lasse Hallström	amerikai filmdráma
House of Cards	Kártyavár	1993	Michael Lessac	amerikai filmdráma
Nell	Nell, a remetelány	1994	Michael Apted	amerikai dráma
Forrest Gump		1994	Robert Zemeckis	amerikai dráma
Silent Fall	A csend fogságában	1994	Bruce Beresford	thriller
Under the Piano		1995	Stefan Scaini	kanadai dráma
	Nappali álmodozók	1996	Bánki Rozália	magyar dokumentumfilm
Mercury Rising	A kód neve: Merkúr	1998	Harold Becker	amerikai akciófilm
Molly	Molly, vár a világ	1999	John Duigan	romantikus

				vígjáték, dráma
The Other Sister	Carla új élete	1999	Garry Marshall	amerikai dráma
George	George	2000	Henry Corra és Grahame Weinbren	amerikai dokumentumfilm
I am Sam	Nevem Sam	2001	Jessie Nelson	amerikai dráma
A Beautiful Mind	Egy csodálatos elme	2001	Ron Howard	amerikai filmdráma
	Mami, blue	2002	Szekeres Csaba	magyar dokumentumfilm
Killer Diller	A rock háza	2004	Tricia Brock	amerikai dráma
San zimske noći Midwinter Night's Dream	Téli álom	2004	Goran Paskaljevic	szerb-jugoszláv filmdráma
In the Realms of the Unreal		2004	Jessica Yu	amerikai dokumentumfilm
Miracle Run	Váratlan út	2004	Gregg Champion	amerikai dráma
Marathon		2005	Jeong Yoon-cheol	dél-koreai dráma
After Thomas	Thomas után	2006	Simon Shore	angol dráma
Today's Man		2006	Lizzie Gottlieb	dokumentumfilm
Mozart and the Whale	Hóbortos szerelem	2006	Petter Naess	amerikai romantikus dráma
Snow Cake	Hósüti	2006	Marc Evans	angol-kanadai romantikus dráma
Martian Child	Fiú a Marsról	2007	Menno Meyjes	amerikai dráma
Ben X		2007	Nic Balthazar	belga-holland dráma
Autism: The Musical		2007	Tricia Regan	amerikai zenés dokumentumfilm
Autism: Bus Ride		2007	The National Autistic	érzékenyítő rövidfilm

			Society	
The Big Bang Theory	Agymenők	2007-2019	Chuck Lorre, Bill Prady	amerikai vígjátéksorozat
The Black Balloon		2008	Elissa Down	ausztrál romantikus dráma
Adam		2009	Max Mayer	amerikai romantikus dráma
Mary and Max		2009	Adam Elliot	ausztrál animációs pszichológiai vígjáték – dráma
The Horse Boy		2009	Michel Orion Scott	dokumentumfilm
Community	Balfékek	2009-2015	Dan Harmon	tévésorozat (szitkom)
My Name Is Khan	A nevem Khan	2010	Karan Johar	indiai romantikus dráma
Loving Lampposts		2010	Todd Drezner	dokumentumfilm
Temple Grandin		2010	Mick Jackson	amerikai életrajzi dráma
Dear John	Kedves John!	2010	Lasse Hallström	amerikai romantikus dráma
Hai yang tian tang (Ocean Heaven)		2010	Xiaolu Xue	kínai dráma
Parenthood	Vásott szülők	2010 – 2015	Jason Katims	amerikai vígjátéksorozat
Gregory Blackstock l'encyclopédiste		2011	Philippe Lespinasse Andress Alvarez	dokumentumfilm
Extremely Loud & Incredibly Close	Rém hangosan és irtó közel	2011	Stephen Daldry	amerikai dráma
A Mile In His Shoes		2011	William Dear	kanadai dráma
Fly Away		2011	Janet Grillo	amerikai dráma
Alphas	Alfák	2011-2012	Michael Karnow, Zak Penn	tévésorozat (dráma, thriller)
Bron/Broen	A híd	2011 –	Hans	svéd-dán-német

		2018	Rosenfeldt	misztikus thrillersorozat
White Frog	A bátyám árnyékában	2012	Quentin Lee	amerikai romantikus dráma
The Story of Luke	Luke története	2012	Alonso Mayo	amerikai vígjáték
Touch	Érintés	2012 – 2013	Milan Cheylov, Francis Lawrence	amerikai misztikus sorozat
Not Forgotten- The Untold Story of Autism in Ukraine		2013	Matt Blick	amerikai ismeretterjesztő
Good Doctor (Gut Dakteo)		2013	Park Jae-beom	dél-koreai drámasorozat
Citizen Autistic		2013	William Davenport	dokumentumfilm
Stand Clear of the Closing Doors		2013	Sam Fleischner	dráma
Please Like Me		2013- 2016	Matthew Saville, Josh Thomas	tévésorozat (vígjáték, romantikus dráma)
X+Y, A Brilliant Young Mind	X plusz Y	2014	Morgan Matthews	angol krimi- vígjáték
The Imitation Game	Kódját szma	2014	Morten Tyldum	angol-amerikai életrajzi dráma
A Long Way Down	Hosszú út lefelé	2014	Pascal Chaumeil	angol romantikus film
	Jégszekrénybe zárva	2015	Csabai Kristóf	magyar dokumentumfilm
Jack of the Red Hearts		2015	Janet Grillo	családi dráma
	Sorsfordító	2015	Dicső Dániel	érzékenyítő célú kisfilm
How to Dance in Ohio		2015	Alexandra Shiva	dokumentum- dráma
The Sense of Wonder/ Le Gout		2015	Eric Bresnard	francia romantikus film

des merveilles				
Autism in Love	Szerelem és autizmus	2015	Matt Fuller	romantikus dráma, dokumentumfilm
	Tabukról tabuk nélkül (2. évad – az autizmusról)	2016	Pálinkás Norbert	magyar dokumentumfilm-sorozat
The Lighthouse of the Whales	Az Orkák világítótornya	2016	Geraldo Olivares	spanyol-argentín romantikus dráma
A Boy Called Po		2016	John Asher	amerikai dráma
Normal Autistic		2016	Miroslav Janek	cseh dokumentumfilm
Asperger's Are Us		2016	Alex Lehmann	dokumentumdráma
Life, Animated		2016	Roger Ross Williams	dokumentumdráma
Normal People Scare Me Too		2016	Taylor Cross, Keri Bowers	amerikai dokumentumfilm
The Accountant	A könyvelő	2016	Gavin O'Connor	thriller
A Quiet Passion	A lélek saját társat választ	2016	Terence Davies	amerikai életrajzi dráma
The A Word (az izraeli Yellow Peppers drámasorozaton alapul)		2016 – 2020	Peter Bowker	brit televíziós drámasorozat
Dina		2017	Antonio Santini, Dan Sickles	dokumentumfilm
Keep the Change	Az aprót megtarthatod	2017	Rachel Izrael	amerikai romantikus vígjáték
	Testről és lélekről	2017	Enyedi Ildikó	magyar romantikus dráma
Please Stand By	Világot látok	2017	Ben Lewin	vígjáték, dráma
	A belső oldal	2017	Reich Dániel	magyar kisjátékfilm
Sesame Street: Meet Julia	Szezám utca (47. évad 15. epizód)	2017	Emily Cohen, Ken Diego	amerikai sorozat

The Drummer and the Keeper		2017	Nick Kelly	dráma
My secret forest	A titkos erdőm	2017	Salainen Matsäni	finn dokumentumfilm
Children of the Full Moon		2017	Veronika Stehlíková	cseh dokumentumfilm
Lucky		2017	John Carroll Lynch	amerikai dráma
Pablo		2017-2020	David McGrath	brit televíziós sorozat
Atypical	Több, mint normális	2017-2021	Seth Gordon	amerikai sorozat
The Good Doctor (a 2013-as dél-koreai sorozat alapján)	Doktor Murphy	2017-2024	David Shore	amerikai drámasorozat
Please Stand By	Világot látok	2018	Ben Lewin	dráma, vígjáték
Billions of Windows – on a journey with Stephen Wiltshire		2019	Sergey Stefanovich	dokumentumfilm
Hors normes	Különleges életek	2019	Olivier Nakache, Éric Toledano	francia vígjáték, dráma
Float		2019	Bobby Rubio	amerikai animációs rövidfilm
	Hosszú út – Dokumentumfilm a Janka Tanya autista fiataljairól	2019		dokumentumfilm
Systemsperger	Kontroll nélkül	2019	Nora Flingscheidt	német filmdráma
Love on the Spectrum	Szerelem és autizmus	2019-2021	Netflix	ausztrál valóságshow
Mucize Doktor (a 2013-as dél-koreai sorozat alapján)	A csodadoktor	2019-2021	Asena Bülbüloğlu	török drámasorozat
The Reason I	Naoki Higashida	2020	Jerry Rothwell	dokumentumdráma

Jump	The Reason I Jump: One Boy's Voice from the Silence of Autism c. könyve alapján			
I Am Greta	Greta	2020	Nathan Grossman	dokumentumfilm
Hannah Gadsby: Douglas	Hannah Gadsby: Kutyám, Douglas	2020	Madeleine Parry	stand-up comedy
Loop		2020	Erica Milsom	amerikai animációs rövidfilm
Everything's Gonna Be Okay		2020-2021	Josh Thomas	tévésorozat (szitkom, dráma)
How Autism Shapes Gregory Blackstock's Art		2021	Drew Christie Kalakala Animation	rövid animációs dokumentumfilm
Music		2021	Sia Furler	musical, dráma
Sonata		2021	Bartosz Blaschke	lengyel életrajzi dráma
Blackwards/Subuk		2022	Jacek Lusinski	lengyel dráma
Being Michelle		2022	Atin Mehra	dokumentumfilm
As We See It	Így látjuk mi	2022	Jason Katims	tévésorozat
Spolu/Together		2022	David Lanka, Martin Müller	cseh dráma
Cha Cha Real Smooth	Felnőttem, csacsacs	2022	Cooper Raiff	vígjáték, dráma
Champions	Bajnokok	2023	Bobby Farrelly	amerikai vígjáték, dráma
Sepet Metulja/Whisper of a Butterfly		2023	Alen Pavsar	szlovén dráma
	AuterSight	2023	Csépke Bernadett Nadin	animációs rövidfilm
Shinichi Sawada		2023	Jennifer Gilbert	angol rövid dokumentumfilm
	Nyomik	2024	Surányi Judit	magyar

				dokumentum- akciófilm
Matki pingwinów	Pingvinanyukák	2024	Klara Kochanska, Jagoda Szelc	lengyel sorozat
Makayla's Voice: A Letter to the World	Makayla hangja: Levél a világnak	2024	Julio Palacio	rövid dokumentumfilm
Geek Girl		2024	Declan O'Dwyer	tévésorozat

Felhasznált irodalom

Ábel P. (szerk.) (1971). *Új filmlexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

APA (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5. kötet). Washington: American Psychiatric Association.

Belcher, C. – Maich, K. (2014). Autism spectrum disorder in popular media: Storied reflections of societal views. *Brock Education: A Journal of Educational Research and Practice*, 23(2): 97-115.

Bognár V. – Bíró A. – Marossy-Dévai Z. (2009). Az autizmussal diagnosztizált népesség az egészségügyi és közoktatási rendszerben. Kutatási jelentés. In: Petri G., Vályi R. (szerk.), *Autizmus-Tény-Képek*. Budapest: Autisták Országos Suövetsége, Jelenkutató Alapítvány.

Canudo, R. (1961). *A hetedik művészet esztétikája*. Budapest: Magyar Filmtudományi Intézet Filmarchívuma.

Chesterton, G. K. (1980). *Assisi Szent Ferenc és a Fioretti*. Ford. Antal Lukács. Budapest: Szent István Társulat.

Cloverdale, J. – Nairn, R. G. – Claasen, J. (2001). From source material to news story in New Zealand print media: a prospective study of the stigmatizing process in depicting mental illness. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 35: 645-659.

Conn, R. – Bhugra, D. (2011). The portrayal of autism in Hollywood films. *International Journal of Culture and Mental Health*, 5(1): 54-62.

Crespi, B. J. (2016). Autism As a Disorder of High Intelligence. *Frontiers in Neuroscience*, 10: 1-17. <https://doi.org/10.3389/fnins.2016.00300>

Dobi F. (2017). Érzéki képek – Enyedi Ildikó: Testről és lélekről. *Filmtett. Erdélyi Filmes Portál*. <https://www.filmtett.ro/cikk/4451/enyedi-ildiko-testrol-es-lelekrol>

- EMMI.** (2020). EMMI irányelv 3. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma egészségügyi szakmai irányelve az autizmusról/autizmus spektrum zavarokról (hatályos: 2020.07.16). *EÜK*, 12, 1-76.
- Ficarrotta, S.** (2018). *Media Portrayals of Autism Spectrum Disorder: A CARS2 and Frame Analysis of the Sesame Street Character Julia*. MA-thesis. Las Vegas: University of Nevada.
- Fitzgerald, M.** (2005). *The Genesis of Artistic Creativity: Asperger Syndrome and the Arts*. London: Kingsley.
- Garner, A. – Jones, S. – Harwood, V.** (2015). Authentic representations or stereotyped outliers: Using the CARS2 to assess film portrayals of autism spectrum disorders. *International Journal of Culture and Mental Health*, 8(4): 414-425.
- Gomez, E. M.** (2009). *Sound and Fury: The Art of Henry Darger*. New York: Edlin Gallery.
- Horváth É.** (2018). Testről és Lélekről – A szarvas, mint motívum. *Bolyai Önképző Műhely*.
<http://bolyaimuhely.hu/2018/03/04testr%C5%91%C3%A9s%C3%A9lekr%C5%91-%E2%80%93-szarvas-mint-mot%C3%ADvum>
- Hughes, J. E., Ward, J., Gruffydd, E., Baron-Cohen, S., Smith, P., Simmer, J.** (2018). *Molecular Autism*, 9, 53. <https://doi.org/10.1186/s13229-018-0237-1>
- Hyman, S. – Levy, S. E. – Myers, S. M.** (2020). **Identification, Evaluation, and Management of Children With Autism Spectrum Disorder.** *American Academy of Pediatrics. Clinical Report*, 145(1).
<https://doi.org/10.1542/peds.2019-3447>
- James, I.** (2010). Autism and Art. In: J. Bogousslavsky, M. Hennerici, H. Bazner, & C. Bassetti eds.), *Neurological Disorders in Famous Artists – Part 3*. (168-173). Basel: Karger.
- Jones, S.** (2022). Hey look, I'm (not) on TV: autistic people reflect on autism portrayals in entertainment media. *Disability & Society*, 39(6): 1484–1501.
<https://doi.org/10.1080/09687599.2022.2150602>
- Jones, S., Trott, E., Gordon, C., & Milne, L.** (2023). Perception of the Portrayal of Autism in Netflix's Atypical Within the Autism Community. *Autism Adulthood*, 76-85. <https://doi:10.1089/aut.2022.0013>
- Klaniczay G.** (1987). Andy Warhol. *Filmvilág*, 28-34.
http://filmvilag.hu/xereses_frame.php?cikk_id=5281
- Lénárt A.** (2024). *Mozgóképes múlt. Közelítések a film és a történelem kapcsolatához*. Pécs: Kronosz.
- MacGregor, J. M.** (2002). *Henry Darger: In the Realms of the Unreal*. New York: Delano Greenidge.
- Maizels, J.** (2010). *Raw Creation: Outsider Art and Beyond*. New York: Phaidon.

- Matsin, J. – Nebel-Schwalm, M.** (2007). Comorbid psychopathology with autism spectrum disorder in children: An overview. *Research in Developmental Disabilities*, 28: 341-252.
- Matson, J. – Shoemaker, M.** (2009). Intellectual disability and its relationship to autism spectrum disorders. *Res Dev Disabil*, 30(6): 1107-1114.
- New York Film Academy.** (2024. 04. 25). <https://www.nyfa.edu/student-resources/autism-in-movies-and-tv-shows/>
- Nordahl-Hansen, A. – Tondevold, M. – Fletcher-Watson, S.** (2018). Mental health on screen: A DSM-5 dissection of portrayals of autism spectrum disorders in film and TV. *Psychiatry Research*, 351-353.
- Rácz L. R.** (2020). „Azért dolgozunk, hogy az autizmus ne legyen tabu.” *Autizmus és filmek*. <https://kozelito.hu/oravec-zizanka-interju-autizmus-es-filmek/>
- Rhodes, C.** (2000). *Outsider Art: Spontaneous Alternatives*. Singapore: Thames & Hudson.
- Robinson, P.** (1908). Ugolino Brunforte. In: *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. <http://www.newadvent.org/cathen/03011a.htm>
- Sacks, O.** (2004). *Antropológus a Marson*. Ford. Racsmany Mihály. Budapest: Osiris.
- Sárosi, K.** (2019). Thuróczy Szabolcs: „Ha nem beszélünk róla, akkor nem is létezik?”. *Marie Claire*. okt. 17. <https://marieclaire.hu/kultura/2019/10/17/thuroczy-szabolcs-ha-nem-beszelnunk-rola-akkor-nem-is-letezik/>
- Simó J.** (2006). A pervazív fejlődési zavarok – az autizmus spektrum. In: Vikár Gy., Vikár A. Székács E. (szerk.), *Dinamikus gyermekpszichiátria* (194-246). Budapest: Medicina.
- Stahl, L.** (2017). Newest „Sesame Street” Muppet has autism: Meet Julia. *CBS News*, Sept 3. <https://www.cbsnews.com/news/julia-sesame-street-new-muppet-autism-2>
- Törnvall, C.** (2024). *Autisták. A spektrumon élő nőkről*. Ford. Harrach Ágnes. Budapest: Európa.
- Treffert, D. A.** (1988). The idiot savant: a review of the syndrome. *American Journal Psychiatry*, 145: 563-572.
- Treffert, D. A.** (2009). The savant syndrome: an extraordinary condition. A synopsis: past, present, future. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 364: 1351-1357. <https://doi:10.1098/rstb.2008.0326>
- Treffert, D. A.** (2010). *Islands of Genius. The Bountiful Mind of the Autistic, Acquired and Sudden Savant*. London: Jessica Kinsley Publishers.
- Vetró, Á.** (2008). A fejlődés átható zavarai. In: Uő: *Gyermek- és ifjúságpszichiátria* (215-231). Budapest: Medicina.
- Waltz, M.** (2023). *Autism. A Social and Medical History*. Palgrave Macmillan.

- Widerberg, N.** (2016). *Svenska Filminstitutet*. <https://www.filminstitutet.se/sv/fakunskap-om-film/ta-del-av-filmsamlingarna/filmer/tiden-har-inget-namn>
- Wing, L.** (1996). *Az autizmussal kapcsolatos elgondolások története: legendák, mítoszok és realitás*. Előadás az Autism-Europe 5. kongresszusán. Ford. Solymosi Ágnes.
<http://webmail.autizmus.hu/doc/Az%20autizmussal%20kapcsolatos%20elgondol%20E1sok%20t%20F6rt%20E9nete.pdf>

Hivatkozott filmek:

- Autism: Bus Ride* (2007). The National Autistic Society.
https://www.youtube.com/watch?v=Paf82OiEoqg&ab_channel=piflover
- Cheylov, M.** (2012-2013). *Touch*.
- Chuck Lorre, B. P.** (2007-2019). *Agymenők – The Big Bang Theory*.
- Cohen, E. – Diego, K.** (2017). *Sesame Street: Meet Julia*.
- Corra, H. – Weinbren, G.** (2000). *George*.
- Csabai K.** (2015). *Jégszekrénybe zárva*.
- Dicső D.** (2015). *Sorsfordító*.
- Enyedi I.** (2017). *Testről és lélekről*.
- Hanson, H.** (2005-2017). *Dr. Csont – Bones*.
- Jackson, M.** (2010). *Temple Grandin*.
- Johar, K.** (2010). *My Name Is Khan*.
- Kochańska, K. – Szelc, J.** (2024). *Matki pingwinów (Pingvinanyukák)*.
- Lessac, M.** (1993). *House of Cards (Kártyavár)*.
- Levinson, B.** (1988). *Rain Man*.
- Mayer, M.** (2009). *Adam*.
- Meyjes, M.** (2007). *Martian Child*.
- Milsom, E.** (2020). *Loop*.
- Naess, P.** (2006). *Mozart and the Whale*.
- Nakache, O. – Toledano, É.** (2019). *Hors normes*.
- Palacio, J.** (2024). *Makayla's Voice. A Letter to the World*.
- Pálincás N.** (2016). *Tabukról tabuk nélkül (2. évad – az autizmusról)*.
- Rossellini, R.** (1950). *Francesco, giullare di Dio (Szent Ferenc, Isten követe)*.
- Rubio, B.** (2019). *Float*.
- Seth, G.** (2017-2021). *Atypical – Több, mint normális*.

Shiva, A. (2015). *How to Dance in Ohio*.

Shore, S. (2006). *After Thomas*.

Thomas, J. (2020-2021). *Everything's Gonna Be Okay*.

Truffaut, F. (1970). *L'enfant Sauvage (A kis vadember)*.

Yu, J. (2004). *In the Realms of the Unreal*.